

Aby žiadne dieťa nezaostávalo

Štúdiá ponuky služieb a programov vzdelávania
a starostlivosti v ranom detstve so špeciálnym zameraním
na maďarsko-slovenské pohraničie

Karpatská nadácia

Aby žiadne dieťa nezaostávalo

Košice 2020

Zdrojový dokument: No child left behind? A study on Early Childhood Development (ECD) and Early Childhood Education and Care (ECEC) (with focus on the Hungarian-Slovak border area), Kárpátok Alapítvány-Magyarország - Carpathian Foundation - Hungary, Eger, 2020.

Autori: © Farkas Zsombor - Melikantová Petra - Miňova Monika - Mušíinka Alexander, 2020

Recenzenti: Kósa Eszter, prof. PhDr. Portik Milan, PhD.
Sükösd-Kósa Marcell

Preklad do slovenčiny: Zvirinská Zuzana, 2020 (časť Zhrnutie a Časť II - Maďarsko)

Vydavateľ: © Karpatská nadácia, Letná 27, 040 01 Košice

Grafická úprava a ilustrácie: Guldan František, 2020

ISBN: 978-80-970529-4-2

Košice 2020

European Regional Development Fund

www.viacarpatia-spf.eu

Building partnership

www.skhu.eu

Táto štúdia bola vypracovaná v rámci projektu „Šanca pre deti zo znevýhodneného prostredia“, FMP-E/1901/4.1/015, ktorý je podporený Európskou úniou, spolufinancovaný Európskym fondom regionálneho rozvoja, prostredníctvom programu Interreg V-A Slovenská republika — Maďarsko, Fond malých projektov.

Viac informácií o projekte:

<https://karpatskanadacia.sk/nase-riesenia/projekt-sanca/>

Informácie a názory v tejto štúdii sú názormi autorov a nemusia nevyhnutne odrážať oficiálne stanovisko Európskej únie

Text neprešiel jazykovou korektúrou

Aby žiadne dieťa nezaostávalo¹

Štúdia ponuky služieb a programov vzdelávania a starostlivosti
v ranom detstve so špeciálnym zameraním
na maďarsko-slovenské pohraničie

Košice 2020

¹ Názov štúdie je odvodený z názvu zákona Spojených Štátov Amerických „No Child Left Behind Act” z roku 2002.

Zhrnutie

Karpatská nadácia na Slovensku a Karpatská nadácia v Maďarsku spracovali v rámci projektu „Šanca pre deti zo znevýhodneného prostredia“ realizovaného v rámci programu Interreg **dvenárodné štúdie, ktoré mapujú a analyzujú súčasnú situáciu v oblasti služieb a programov podpory vývoja v ranom detstve (VRD) a vzdelávania a starostlivosti v ranom detstve (VSRD) dostupných v Slovenskej republike a v Maďarsku.**¹ Štúdie sa zameriavajú na predstavenie základných charakteristík systémov v oboch krajinách a opisujú hlavné zásady, právne rámce, cieľové skupiny, prístupy, metódy a intervencie v oblasti VRD a VSRD. Ich ambíciou je tiež informovať o skúsenostiach, výsledkoch ale i dilemách štátnych aj občianskych intervencií a o príkladoch dobrej praxe na Slovensku a v Maďarsku, ktoré vychádzajú z podobných metód a zdrojov. Experti zo Slovenska a Maďarska pri analýze charakteristík VRD a VSRD pracovali s relevantnými zdrojmi, legislatívnymi normami a predpismi, databázami a údajmi. Z priestorového hľadiska sú cieľovým územím štúdií prihraničné oblasti – Košický kraj na Slovensku a Severné Maďarsko a Severná Veľká nížina v Maďarsku, ktoré charakterizujú početné ekonomické a sociálne ťažkosti.

Spoločným východiskom sú medzinárodne uznávané definície tak, ako ich používa Európska únia a ďalšie medzinárodné organizácie ako UNICEF (Detský fond Spojených národov), WHO (Svetová zdravotnícka organizácia) a Svetová banka, ktoré jasne a jednoznačne zdôrazňujú význam včasných intervencií v ranom detstve, a to najmä **u detí vo veku od 0 do 8 rokov**. Spomínané organizácie osobitne pripomínajú dôležitosť včasných intervencií zameraných na deti zo znevýhodneného alebo marginalizovaného prostredia. Vzhľadom k tomu bola preto cieľová skupina výskumu zadefinovaná nasledovne: **deti uvedenej vekovej kategórie** a osobitne tie, ktoré pochádzajú z rómskych komunít a/alebo žijú v chudobe a v podmienkach sociálneho vylúčenia.

Tak na Slovensku ako aj v Maďarsku žije početná rómska populácia (ktorá predstavuje pribl. 7-9 % z celkového počtu obyvateľov), pričom mnohí Rómovia žijú práve v cieľových regiónoch. Je známe, že Rómovia často čelia problémom ako je príjmová chudoba, materiálna núdza, segregácia v bývaní i vzdelávaní či rozsiahla diskriminácia. Navyše, ako ukázali štúdie, značná časť rómskych detí nemá prístup ku (kvalitným) službám, čo výrazne ovplyvňuje ich šance v budúcnosti. Práve preto sú intervencie v oblasti VRD a VSRD akútne potrebné práve v týchto regiónoch, aby sa zlepšili životné šance (rómskych i nerómskych) detí, ktoré tu žijú.

Základné definície a interpretácie VRD a VSRD

V medzinárodnom kontexte sa termín **vývoj v ranom detstve (VRD) vzťahuje primárne na koncepciu, resp. prístup**. Podľa WHO táto koncepcia vychádza z premisy, že „prvé roky života sú kritické, pretože v tomto období sa mozog vyvíja najrýchlejšie a má veľkú kapacitu na zmenu, pričom práve v tomto období sa formujú základy dobrého zdravia a prosperovania

¹ Maďarská aj slovenská štúdia boli vypracované v rámci projektu „Šanca pre deti zo znevýhodneného prostredia“, FMP-E/1901/4.1/015 financovaného zo zdrojov Európskej únie a spolufinancovaného z prostriedkov Európskeho fondu regionálneho rozvoja, s podporou Fondu pre malé projekty programu Interreg V-A Slovenská republika - Maďarsko.

v neskoršom živote. Podporujúca starostlivosť, ktorá sa definuje ako starostlivosť poskytovaná v stabilnom prostredí vnímavom k potrebám dieťaťa v oblasti zdravia a výživy, v ktorom je dieťa chránené pred ohrozením, má možnosť učiť sa a byť súčasťou citlivých, emocionálne rozvíjajúcich interakcií podporujúcich vývoj dieťaťa, je základom rozvojového potenciálu dieťaťa.“ **Vzdelávanie a starostlivosť v ranom detstve (VSRD) označuje systém intervencií** zo strany verejných a iných inštitúcií, služieb a programov zameraných na malé deti s ambíciou naplniť ciele VRD. Podľa definície EÚ, VSRD „odkazuje na akýkoľvek regulovaný mechanizmus, ktorým sa poskytuje vzdelávanie a starostlivosť pre deti od narodenia až do veku povinnej školskej dochádzky, ktorý sa môže v rôznych členských štátoch EÚ líšiť. Patria sem zariadenia starostlivosti o deti a jasle/škôlky rodinného typu, súkromné a verejne financované poskytovanie služieb, ako aj poskytovanie predškolského a predprimárneho vzdelávania a starostlivosti. Kvalitné služby vzdelávania a starostlivosti v ranom detstve môžu položiť základ neskorších úspechov detí a prispievajú k ich zdravému rozvoju, úspechu vo vzdelávaní, prosperovaniu, zamestnateľnosti a k sociálnej integrácii, a sú obzvlášť dôležité pre deti zo znevýhodneného prostredia.“ Európski lídri definujú **VSRD ako jedno zo základných práv občanov EÚ**. Jedna z 20 kľúčových zásad Európskeho piliera sociálnych práv hovorí, že „Deti majú právo na cenovo dostupné a kvalitné vzdelávanie a starostlivosť v ranom detstve.“ V rámci rovnakej zásady sa tiež zdôrazňuje, že „deti zo znevýhodneného prostredia majú právo na osobitné opatrenia na podporu rovnosti príležitostí“.

Hlavné znaky a charakteristika inštitúcií a služieb v oblasti VRD a VSRD na Slovensku a v Maďarsku

Na Slovensku možno systém VSRD rozdeliť na dve úrovne v závislosti na veku dieťaťa. O deti od narodenia po dovŕšenie šiestich mesiacov sa stará matka alebo náhradný rodič, pričom štát pracujúcim matkám tzv. garantuje materskú dovolenku trvajúcu po dobu 6 mesiacov po narodení dieťaťa (vo všeobecnosti). Jasle (resp. Zariadenia pre deti mladšie ako 3 roky) svoje služby ponúkajú deťom po dovŕšení 6 mesiacov veku. Jasle sú spravidla vnímané ako sociálna služba umožňujúca matkám návrat do práce, pričom dostupné sú najmä vo väčších okresných mestách a sú zväčša súkromné. Požadovanou kvalifikáciou pre personál v zariadeniach pre deti mladšie ako 3 roky je ukončené stredoškolské vzdelanie alebo ukončený akreditovaný kurz.

Deti vo veku od troch do šiestich rokov môžu byť prijaté do **materskej školy**. Na Slovensku nie je navštevovanie materských škôl povinné a umiestnenie detí v týchto zariadeniach nie je garantované. Dochádzka je však podporovaná bezplatným poskytovaním služieb materských škôl pre deti staršie ako 5 rokov, ktoré navštevujú posledný - predškolský ročník MŠ. Deti tak majú možnosť vzdelávať sa v štátnom jazyku a zároveň sa pripraviť na prechod na školské vzdelávanie. Kvalifikácia pedagogického personálu materských škôl môže mať na Slovensku dve úrovne: učiteľky/učitelia musia mať buď ukončené stredoškolské odborné vzdelanie na pedagogickej škole alebo v inom odbore zameranom na výučbu a vzdelávanie v materských školách, alebo to musia byť absolventi vyššieho stupňa vzdelania v relevantnom pedagogickom odbore. Materské školy sú vo všeobecnosti zriaďované obcami či mestami a sú ich rozpočtovými organizáciami. Zriaďovanie materských škôl závisí od dopytu a od finančných možností konkrétnej samosprávy. S výnimkou posledného ročníka pred nástupom dieťaťa na povinnú školskú dochádzku platia rodičia detí umiestnených v MŠ školné. Pri umiestňovaní do materských škôl sú pred mladšími deťmi uprednostňované deti, ktoré dovŕšili vek päť rokov.

Deti so špeciálnymi potrebami, teda deti s nejakou formou znevýhodnenia, deti zo znevýhodneného prostredia alebo nadané deti môžu, no nemusia byť prijaté do materskej školy. Na napĺňanie potrieb týchto detí sa často využívajú programy financované z prostriedkov EÚ.

Povinná **školská dochádzka** začína keď dieťa dovŕši vek 6 rokov a trvá 10 rokov. Keďže cieľovou skupinou VSRD sú deti do 8 rokov veku, spadajú tu prvé dva ročníky základnej školy. Na uľahčenie prechodu medzi materskou školou a prvým ročníkom základnej školy sa vo všeobecnosti nevyužívajú špecifické prístupy, no každá škola má svoje metódy, ako deťom pomôcť prispôbiť sa novému prostrediu a situácii. Učitelia na prvom stupni (v prvých štyroch ročníkoch) základných škôl majú väčšiu mieru flexibility na prispôbenie osnov a študijných plánov potrebám svojich žiakov, no mnohí túto možnosť nevyužívajú a školy často rigidne trvajú na napĺňaní štandardných a zaužívaných učebných postupov. Miera inkluzívnosti slovenských škôl je často nedostatočná, v dôsledku čoho sa deti so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami v tejto oblasti často potýkajú s problémami. V praxi existuje niekoľko iniciatív zameraných na pomoc deťom v takýchto situáciách, napr. asistent žiaka, asistent učiteľa alebo nulté či prípravné ročníky (pričom nulté a prípravné ročníky sú už súčasťou povinnej školskej dochádzky). Základné školy zriaďuje obec, resp. mesto alebo cirkev a štúdium na nich je bezplatné. V súčasnosti majú v rámci štátneho programu sociálnej podpory všetky deti nárok na dotáciu na obed (vo výške 1,20 €).

V Maďarsku sa raný rozvoj chápe ako špeciálne intervencie do vývoja dieťaťa, ktoré sa uplatňujú v prípade detí so špeciálnymi potrebami, teda takých, ktoré zaostávajú vo vývoji alebo napredovaní. Jedná sa o deti s rôznym stupňom znevýhodnenia v oblasti učenia sa, reči, sluchu, zraku, či s telesným alebo mentálnym postihnutím. Znevýhodnenie, resp. postihnutie musí diagnostikovať špeciálne vyškolený odborník.

Myšlienka **rozvoja zručností raného detstva** prišla do Maďarska s konceptom Bezpečného štartu (Sure Start) a jeho lokálne realizovanými programami v roku 2004. Jedná sa o včasné intervencie zamerané na zmierňovanie socioekonomického znevýhodnenia. Maďarský model konceptu Bezpečný štart vychádza z programu Sure Start, ktorý funguje vo Veľkej Británii od roku 1998. Iniciatíva sa zameriavala na rodičov a deti do štyroch rokov veku žijúcich v najviac znevýhodnených oblastiach Maďarska. V rámci jednotlivých projektov programu sa deťom vo veku 0-5 rokov poskytovali rôznorodé služby zamerané na podporu ich schopnosti učiť sa, ich zdravia a prosperovania, ako aj na podporu ich sociálneho a emocionálneho vývoja. V Maďarsku sa prvé pilotné programy rozbehli v roku 2004. Odvtedy vzniklo už niekoľko tzv. Detských centier/domov bezpečného štartu v znevýhodnených osadách a segregovaných oblastiach. V roku 2019 bolo do takýchto aktivít zapojených 2150 rodín a takmer 2400 detí.

Maďarský systém vzdelávania a starostlivosti v ranom detstve má dve úrovne. Prvá úroveň sa zameriava na deti vo veku 0 až 3 roky (jasle) a druhá úroveň je určená deťom od troch rokov veku po začiatok školskej dochádzky. Podľa interpretácie vychádzajúcej z medzinárodnej terminológie uplatnenej v našich štúdiách však VSRD zahŕňa inštitucionálne služby zamerané na deti vo veku 0-8 rokov. **Systém dennej starostlivosti o deti vrátane jaslí**, ktorý nie je z pohľadu dochádzky dieťaťa povinný, upravuje Zákon o ochrane dieťaťa z roku 1997. V súlade s týmto zákonom zariadenia dennej starostlivosti o deti poskytujú denné služby, starostlivosť, opateru, výchovu a stravu deťom rodičov, ktorí pracujú, študujú, alebo ktorí nie sú schopní starať sa o svoje deti pre chorobu alebo z iných dôvodov. Jasle poskytujú komplexnú starostlivosť deťom vo veku od 20 týždňov do 3 rokov. V roku 2019 navštevovalo rôzne typy takýchto zariadení (vrátane jaslí) spolu 46 500 detí. Dochádzka do

týchto zariadení dennej starostlivosti nie je povinná a rodičia musia za poskytované služby a stravu platiť príslušné poplatky (v závislosti od príjmu rodiny). V roku 2017 malo 66 % detí zapísaných v týchto zariadeniach nárok na oslobodenie od poplatku za stravu.

Väčšinu jaslí zriaďujú obce: 90 % jaslí a 62 % mini-jaslí prevádzkujú miestne samosprávy/obce. Personál jaslí musí zahŕňať pedagóga špecializovaného na vzdelávanie v ranom detstve s minimálne ukončeným bakalárskym vzdelaním a zdravotnú sestru/ošetrovatelku s požadovanou kvalifikáciou.

V Maďarsku sú materské školy súčasťou systému VSRD a zároveň predstavujú prvý stupeň maďarského systému verejného vzdelávania. Systém poskytovania inštitucionálnej dennej starostlivosti o deti vo veku 3-6 rokov preto upravuje Zákon o štátnom verejnom školstve z roku 2011. Podľa tohto zákona materské školy prijímajú deti od troch rokov veku po školský vek a priebežne ich pripravujú na školské vzdelávanie. V školskom roku 2019/2020 navštevovalo tieto zariadenia v Maďarsku 330 500 detí. Rodičia neplatia školné za povinnú materskú školu, no hradia stravné (v závislosti od príjmu rodiny) a niekoľko ďalších dodatočných poplatkov. Podrobné údaje nie sú k dispozícii, no v dôsledku rozšírenia programu poskytovania bezplatnej stravy v roku 2016 má nárok na takto poskytované jedlá v predškolských zariadeniach pribl. 90 % všetkých detí navštevujúcich jasle a materské školy. Väčšina (81 % materských škôl) prevádzkujú obce resp. mestá. Požadovanou kvalifikáciou pre zamestnancov materskej školy je ukončené bakalárske vzdelanie, zdravotné sestry pracujúce v materských školách musia absolvovať vzdelávací kurz definovaný Národným kvalifikačným registrom.

Deti sa stávajú žiakmi **základnej školy** vo veku 6 rokov. Do 14 rokov veku musia absolvovať osem ročníkov. Podľa Zákona o štátnom verejnom školstve základná škola poskytuje základné vzdelanie na základe štátnych štandardizovaných požiadaviek a výsledkov. Školy musia pracovať v súlade s výrazne centralizovanými usmerneniami a programami definovanými v Štátnom školskom programe a nemajú reálnu možnosť postupovať podľa vlastných študijných programov a osnov. V školskom roku 2019/2020 navštevovalo v Maďarsku základnú školu viac než 720 000 žiakov, pričom 13 % z nich navštevovalo prvý ročník. Povinná školská dochádzka je bezplatná, no rodičia musia hradiť množstvo dodatočných nákladov a stravné (v závislosti od sociálnoekonomického postavenia rodiny). V roku 2018 mala nárok na bezplatné poskytovanie stravy viac než pätina (21 %) všetkých žiakov základných škôl. V Roku 2010 bol ich podiel oveľa vyšší (29 %). Väčšina (77 %) základných škôl spadá do zriaďovateľskej pôsobnosti príslušných školských obvodov, ktoré sú súčasťou štátnej správy. Ďalších 15 % škôl zriaďovali cirkvi alebo organizácie v ich pôsobnosti. Učitelia základných škôl musia mať ukončené prinajmenšom vysokoškolské alebo univerzitné vzdelanie bakalárskeho stupňa.

Cieľové regióny a problémy týkajúce sa detí z marginalizovaného prostredia

Na Slovensku bol cieľovým regiónom Košický kraj, ktorý patrí do skupiny regiónov s mierou chudoby mierne prevyšujúcou celoštátny priemer. Región s viac než 800 000 obyvateľmi má najvyššie zastúpenie rómskej populácie na Slovensku. Podľa odhadov tu žije viac než 126 000 Rómov, čo predstavuje 16 % všetkých obyvateľov regiónu. V roku 2013 bolo v Košickom kraji viac než 11 000 rómskych detí vo veku do 6 rokov. Miera rizika chudoby v regióne v roku 2017 bola 16 %. Mnohé z rómskych rodín a detí žijú v zlých podmienkach, pričom miera inkluzívnosti na školách je nízka, preto ľahko môže dôjsť k ohrozeniu práva týchto detí na riadne a kvalitné vzdelávanie.

Prístup detí z marginalizovaných rómskych komunít k službám VSRD sťažujú, o.i., odlišné potreby rodičov žijúcich v prostredí generačnej chudoby, ako aj nedostatočné kapacity či nepomerné priestorové rozmiestnenie príslušných zariadení. V praxi existujú programy zamerané na poskytovanie starostlivosti a vzdelania detí vo veku 0-3 roky, ktoré sú ohrozené vylúčením a často sú vo vzdelávacom procese znevýhodnené. Tieto programy iniciujú ako špeciálne sociálne služby výlučne lokálne organizácie alebo komunitné centrá.

Deti z marginalizovaných rómskych komunít často navštevujú nultý ročník, v ktorom sa učia základným zručnostiam, získavajú hygienické návyky, osvojujú si štátny jazyk a pod. Nulté a prípravné ročníky sú v rámci vzdelávacieho systému do istej miery „hraničným“ opatrením, keďže sú určené deťom, ktoré do veku 6 rokov nedosiahli školskú zrelosť. Obe alternatívy majú byť zrušené a nahradené povinnou dochádzkou do materských škôl od 5 rokov veku. Spustenie tejto reformy je však ešte stále otvorené. V primárnom školstve silnejú hlasy po väčšej inkluzívnosti vzdelávania a mnohé štúdie, ako napr. prieskumy PISA, naznačujú, že celý vzdelávací systém potrebuje reformu.

V maďarských cieľových regiónoch Severné Maďarsko a Severná Veľká nížina žije spolu takmer 2,6 mil. obyvateľov (27 % z celkovej populácie Maďarska). Miera relatívnej chudoby (miera rizika chudoby) je najvyššia v Severnej Veľkej nížine (16 %) a tretia najvyššia v Severnom Maďarsku (14 %). Miera závažnej materiálnej deprivácie je tiež najvyššia v Severnom Maďarsku (15 %) a tretia najvyššia v Severnej Veľkej nížine (12 %). V oboch cieľových regiónoch žije spolu viac než 226 000 detí vo veku 0-8 rokov (27 % z korešpondujúcej vekovej skupiny v Maďarsku). Aj keď podrobné údaje o rómskych deťoch nie sú k dispozícii, je známe, že viac než polovica (55 %) všetkých znevýhodnených detí a 72 % detí s viacnásobným znevýhodnením žije v dvoch cieľových regiónoch tejto štúdie, pričom rómske deti tvoria významnú časť tejto skupiny.

Regionálne rozdelenie aktívnej kapacity jasli a zapísaných detí nie je rovnomerné. V roku 2019 pripadalo takmer 30 % aktívnych miest a zapísaných detí na hlavné mesto Maďarska a len 13-14 % z uvedených kategórií pripadalo na Severnú Veľkú nížinu, pričom v regióne Severného Maďarska bol tento podiel len 7-8 %. Väčšina marginalizovaných rómskych (a nerómskych) detí – a najmä tie, ktoré žijú v znevýhodnených oblastiach Maďarska, nemajú vôbec možnosť navštevovať jasle.

V systéme predškolského vzdelávania nie sú medzi pomerom rómskych a nerómskych detí výrazné rozdiely. Zaostávanie rómskych žiakov sa prejavuje až neskôr, vo vyšších ročníkoch základnej školy a najmä na strednej škole, a stáva sa nielen výrazným, ale často aj nezvratným. (V roku 2018 bol podiel rómskych žiakov predčasne končiacich školskú dochádzku 68 %, pričom v nerómskej populácii štúdium predčasne ukončilo len 9 % žiakov.)

Zároveň je možné pozorovať výrazné rozdiely v kvalite predškolského vzdelávania medzi regiónmi a rôznymi typmi sídel. Alarmujúcim javom sa stáva rozširovanie predvýberových a výberových praktík smerujúcich k segregácii rómskych detí. Segregácia na školách je pre maďarský vzdelávací systém príznačná už desiatky rokov a aj keď sa týka tak rómskych ako nerómskych žiakov zo znevýhodneného prostredia, má výrazný etnický základ. Počet tzv. rómskych škôl, teda škôl, ktoré navštevuje viac než 50 % rómskych žiakov, sa v období rokov 2007 až 2016 zvýšil z 247 na 359.

Intervencie a iniciatívy – problémy a dilemy

Slovenský vzdelávací systém potrebuje mnohé reformy, najmä v oblasti inklúzie detí so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami. Táto téma súvisí aj s otázkou povinnej školskej dochádzky a inkluzívnosti predprimárneho vzdelávania, ktorá ešte stále nie je prioritou, aj keď sa v danom smere už uskutočnili prvé kroky. V roku 2019 došlo k novelizácii Školského zákona, ktorá výrazne mení súčasnú situáciu. Najdôležitejšou zmenou je, že v budúcnosti už nebude možný odklad začiatku plnenia povinnej školskej dochádzky. V súčasnosti využívaný systém má nahradiť, tzv. povinná predškolská príprava, ktorá sa bude vzťahovať na deti od 5 rokov veku. Slovenskí odborníci vnímajú túto zmenu pozitívne, no až prax ukáže, či bude viesť k úspešným a spoľahlivým výsledkom (napr. niektoré materské školy už avizovali, že na splnenie tejto povinnosti nemajú postačujúce kapacity, a pod.). Pozitívne výsledky sa očakávajú aj u detí zo sociálne znevýhodneného prostredia. Predpokladá sa výrazné zlepšenie ich študijných výsledkov a odstránenie negatívneho vplyvu nultých ročníkov, ktorý napr. vedie k vytváraniu etnicky homogénnych tried (žiaci nultých ročníkov zvyčajne pokračujú v štúdiu s inými deťmi, ktoré tiež absolvovali nultý ročník, a ktoré spravidla pochádzajú zo znevýhodneného prostredia).

Na Slovensku funguje niekoľko programov zameraných na deti, rozvoj ktorých štandardný vzdelávací systém nezabezpečuje. Mnohé z týchto programov zabezpečuje mimovládny sektor. Napr. projekt Omama sa sústreďuje na vzdelávanie rómskych žien v oblasti VSRD, pričom tieto „Omamy“ následne navštevujú ďalšie domácnosti a pomáhajú rómskym matkám vzdelávať sa a pracovať so svojimi deťmi. Komunitné centrá rómskym deťom často nahrádzajú nedostatočný systém predškolského vzdelávania. Okrem toho často realizujú mimoškolské programy, vzdelávajú matky, podporujú sieťovanie a zasadzujú sa o inkluzívnosť vo vzdelávaní. Mimovládne organizácie ako Človek v ohrození, ETP Slovensko či Detstvo deťom vzdelávajú mladé matky a deti priamo v osadách. Existuje tiež množstvo programov, v rámci ktorých si učitelia a učiteľky materských škôl môžu zlepšiť zručnosti pre prácu s deťmi zo znevýhodneného prostredia. Cez ne je možné získať, napr. asistentov učiteľa, špeciálne školenia pre učiteľov, či technické vybavenie. No ani to všetko nestačí na zabezpečenie prístupu ku kvalitnému systému VSRD pre všetky deti. Zmena si vyžaduje systém, ktorý sa nespolieha len na zdroje EÚ, ale aj jednotné odborné usmernenia a primerané zaškolenie učiteľov, vrátane ich scitlivovania voči potrebám detí zo znevýhodneného prostredia. Okrem toho je tiež nevyhnutné zabezpečiť menšiu fragmentáciu systému predprimárneho vzdelávania.

V Maďarsku možno za príklad dobrej praxe považovať Detské centrá bezpečného štartu, nakoľko ich ambíciou je do svojich aktivít zapájať znevýhodnené marginalizované rómske aj nerómske deti spoločne s ich rodičmi, hoci v praxi sa ukázalo viacero problémov, inštitucionálnych nedostatkov a výziev spojených s ich prevádzkou a premenlivou kvalitou poskytovaných služieb. Regionálne a územné rozmiestnenie jasí je veľmi nerovnomerné. Navyše sa dá povedať, že ide o primárne mestské zariadenia, ktoré sa nesnažia zapojiť marginalizované deti, najmä tie, ktoré žijú v malých znevýhodnených obciach či osadách.

Rozdiely medzi rómskymi a nerómskymi žiakmi sa prehlbujú na úrovni základných škôl, pričom väčšina z týchto rozdielov pramení z rozdielného socioekonomického prostredia a z nedostatočného prístupu ku (kvalitným) službám včasnej starostlivosti v ranom detstve.

Inštitúcie pôsobiace v oblasti vzdelávania a starostlivosti v ranom detstve by mali zmierňovať socioekonomické znevýhodnenie a formovať priaznivé podmienky na znižovanie sociálnych nerovností a zlepšovanie šancí detí na lepšiu budúcnosť. V praxi

však väčšina spomínaných inštitúcií nie je schopná tieto požiadavky naplniť. Navyše, maďarský systém verejného školstva je nefunkčný a, naopak, prispieva k zvyšovaniu rozdielov a nezlepšuje možnosti sociálnej mobility.

Mimovládne a neštátne organizácie zohrávajú v oblasti služieb v ranom detstve významnú úlohu. Nimi realizované iniciatívy pomáhajú znižovať socioekonomické znevýhodnenie a zlepšiť šance a vyhliadky detí. No mimovládne intervencie nemôžu nahradiť ani kompenzovať nedostatky a zlyhania na strane štátnych inštitúcií a štátom poskytovaných služieb, nedostatočné sociálne investície štátu do detí a rodín vo všeobecnosti a osobitne do tých, ktoré žijú v podmienkach sociálneho vylúčenia. Široký systém primeraných včasných intervencií by mal významný sociálny a ekonomický dopad nielen na cieľové skupiny týchto služieb, ale aj na celú spoločnosť.

ISBN: 978-80-970529-4-2

FG'20

